

مجموعه کتابک

جمشید کیان فر

مجموعه کتابک عنوان مشترکی است بر ۶ مجلد کتاب اثر سید فرید قاسمی که به تازگی از سوی خانه کتاب منتشر شده است.

۱. مطبوعات کتابگزار در ۲ مجلد

۲. جنگ کتاب

۳. فهرست کتاب هفته در ۳ مجلد

سیدفرید قاسمی از جمله معدود دانش آموختگان کتابداری هستند که در عرصه تاریخ مطبوعات خوش درخشیدند و کارنامه ارزنده‌ای از خود بجا می‌گذارند، در طول ۲۵ سال سابقه مطبوعاتی و کتاب، سرگذشت مطبوعات ایران به خامه او شگفت آفرین است و رویدادهای مطبوعاتی ایران (۱۳۸۲ = ۱۲۱۵) خود کار بزرگی است. افزون بر آن چندین نشریه قدیمی را باز چاپ کرده‌اند، و سردبیری چندین نشریه چون رسانه، فصلنامه شقایق، ایران سال، رسانه آموزشی، مدیریت و سردبیری پژوهشنامه تاریخ مطبوعات ایران، فصلنامه لرستان پژوهی و کتاب هفته، همه و همه صالحات و باقیاتی است که از خود بای می‌خواهند گذارد.

آقای قاسمی در لرستان‌شناسی و لرستان پژوهی مقام شامختی دارند و افزون بر انتشار چندین نشریه در باب لرستان‌شناسی، در فکر تدوین دانشنامه‌ای هم درباره لرستان‌شناسی هستند.

پس از این معرفی کوتاه که به هیچ وجه مقام شامخ علمی و فعالیت مطبوعاتی ایشان را بیان نمی‌کند به معرفی مجموع کتابک پرداخته می‌شود.

جنگ کتاب: مقاله‌ها گزارشها و نکته‌های درباره کتاب؛ به انضمام: کتابشناسی

کتاب / سیدفرید قاسمی. - تهران: خانه کتاب، ۱۳۸۲. ۱۰۰۸ ص، بها: ۵۰۰۰۰ ریال
کتاب حاضر در سه بخش تدوین یافته بدین صورت که بخش اول - متن اصلی
کتاب - در ۸۶۰ صفحه همراه با نمایه ۸۶۱-۸۹۳؛ بخش دوم یا پیوست ۱: کتابشناسی
کتاب از ۸۹۵ - ۹۲۱؛ و بخش سوم یا پیوست ۲: کتاب (چاپ کابل) از ۹۲۳ تا پایان
کتاب در ۸۸ صفحه.

بخش اول یا متن اصلی کتاب، مجموعه‌ای است «در بردارنده شماری از مقاله‌ها،
گزارش‌ها، نکته‌ها، شعرها، حکایت‌ها و روایت‌های مرتبط با کتاب، که طی چهاردهه -
به طور پراکنده - در نشریه‌های ادواری حوزه کتاب در ایران به چاپ رسانده‌اند»^۱ که
آقای سیدفرید قاسمی برای آگاهی هر چه بیشتر کتابگزاران، کتاب پژوهان و نشر
شناسان - که به حق خود یکی از آنان هستند - جمع‌آوری و انتشار داده‌اند.

در سبب تدوین و تنظیم این اثر مهم آقای قاسمی گوید «بسیاری از مندرجات
نشریه‌های قدیم ایران، خواندنی و مرجع پژوهشگران امروز و آینده‌اند، اما نسخه‌های
این نشریه‌ها کمیاب و پاره‌ای نایاب‌اند.

نیاز محققان، کارشناسان و علاقه‌مندان در دهه‌های اخیر به نشریاتی از این دست،
اندیشه باز چایشان را فراهم آورد. و موجب شد که شماری از نشریه‌های ادواری پیشین
تجدید چاپ شود، اما چندی است که باز چاپ دوره کامل روزنامه‌ها و مجله‌های
گذشته به علت هزینه‌های بالا مقدور نیست و نشر گزیده مندرجات سزاوارتر است،
چرا که با سهولت بیشتر و قیمت کمتر مطالب مورد نیاز به دست خوانندگان و
خوانندگان می‌رسد»^۲

آقای سیدفرید قاسمی در این اثر مقالاتی را که مرتبط با کتاب، کتابخانه، چاپ و
چاپخانه و ناشران و فهرست نویسان و کتابشناسان و... بوده از نشریات مختلف با ذکر
مأخذ (عنوان نشریه، شماره، تاریخ، ص) و نام مؤلف مقاله جمع‌آوری و در یکجا
گردآورده‌اند و این امانت داری ایشان درخورد تحسین است.

گرچه این جمع‌آوری و تدوین شامل تمامی مقالات در این حوزه نیست چنانچه
خود متذکر شده‌اند «در بردارنده شماری از مقاله‌ها، گزارش‌ها، نکته‌ها و...» است، اما
در برگزیده مهم‌ترین مقالات و گزارش‌هایی است که تاکنون به چاپ رسیده‌اند همچون:
شیوه کتاب خواندن / از پرویز نائل خانلری؛ کتابخانه ملی / از علی اصغر شمیم؛
کتابهای خواندنی / از عباس اقبال آشتیانی؛ لذت مطالعه / از بنت کرف؛ تاریخچه

کتابخانه / فرانسیس کنت؛ وقایع نگاری چاپ: از اختراع کاغذ تا چاپ افست؛ کتابخانه عمومی / از ایرج افشار؛ کتابخانه عمومی و لزوم ایجاد آن در ایران / از زنده یاد سید محمد محیط طباطبایی و... که همه خواندنی و مفید است.

بخش دوم کتاب (پیوست ۱) که کتابشناسی کتاب است. در این بخش آقای قاسمی اقدام به تدوین کتابشناسی در موضوع کتاب کرده‌اند به عبارتی سیاهه‌ای از کتابهایی که درباره کتاب تألیف یا ترجمه شده است را تدوین کرده‌اند. و در مجموع شامل ۳۱۹ عنوان را دربر می‌گیرد. تنظیم این کتابشناسی بر اساس الفبائی پدیدآورنده اثر است اعم از شخصیت‌های حقوقی و حقیقی. و اطلاعات ارائه شده شامل:

پدید آورنده - شخصیت حقوقی: موسسات و سازمانها، و شخصیت حقیقی یعنی افراد - عنوان اثر، مترجم، محل نشر، ناشر، تاریخ نشر، صفحه، و بسیار کارآمد و قابل استفاده است. و همچنین در مقدمه خاطر نشان شده «که اطلاعات سایر آثار درباره کتاب در بانک اطلاعات کتابخانه تخصصی کتاب در دسترس عموم قرار خواهد گرفت»^۲

بخش سوم (پیوست ۲). چاپ افست لوحی یا بازچاپ مجله کتاب: دری میاشتی (چاپ کامل) است. نشریه‌ای که در بها ۱۳۵۲ به مدیر مسؤولی رضا مایل هروی در کابل منتشر شد و تاریخ نشر اولین شماره آن در حمل، ثور جوزا ۱۳۵۲ بود. این عمل ارزنده یا بازچاپ این چنین نشریات کمیاب از اقدامات آقای قاسمی است که ید طولانی در این امر دارند و در گذشته نشریاتی چون: دانش، روزنامه ملتی، روزنامه علمیه نظامی، مجله محیط و... بازچاپ کرده‌اند.

فهرست کتاب هفته / سیدفرید قاسمی، - تهران: خانه کتاب، ۱۳۸۲ جلد (ج ۱): ۲۶ ص؛ ج ۲: ۸۶۹ ص؛ ج ۳: از ص ۸۷۹ - ۱۴۲۹) بهاء: ج ۱: ۳۸۰۰۰ ریال؛ ج ۲: ۴۵۰۰۰ ریال؛ ج ۳: ۲۵۰۰۰ ریال.

در شهریور ۱۳۸۲ نشریه‌ای منتشر شد که نام آن «کتاب هفته» بود و تاکنون نیز منتشر می‌شود. نشر کتاب هفته از بدو نشر تا امروز به سه دوره تقسیم می‌شود.

۱. دوره اول: از ۳ شهریور ۱۳۵۲ - ۱۵ آبان ۱۳۷۷.
۲. دوره دوم: از ۳۰ آبان ۱۳۷۷ - ۲۹ خرداد ۱۳۸۰.
۳. دوره سوم: از ۱۲ خرداد ۱۳۸۰ - پایان اسفند ۱۳۸۲.

انتشاره دوره اول کتاب هفته در ۲۵۸ شماره و در ۲۵۲ مجلد در قطع رقی و مشتمل بر اطلاعات کتابشناختی کتابها بود. این اطلاعات دربردارنده: عنوان کتاب، نام پدید آورنده یا پدید آورندگان، محل نشر، ناشر، شماره صفحات، قطع، نوع جلد، قیمت، نوبت چاپ، میزان شمارگان و بعضی اطلاعات ضروری دیگر بود.

انتشار دوره دوم با «شماره یک، پیاپی ۲۵۹» در ۳۰ آبان ۱۳۷۷ و در مجموع ۱۲۹ شماره چاپ و منتشر شد که آخرین شماره آن ۲۹ خرداد ۱۳۸۰ بود.

در این دوره که به کلی متفاوت از دوره اول است، افزون بر اطلاعات کتابشناختی کتابهای تازه چاپ، خبر، گزارش، گفتگو، میزگرد، مقاله، یادداشت، معرفی، نقد و بررسی کتاب و پاره‌ای دیگر مطالب همراه بود.

دوره سوم در حالی آغاز شد که فصلی از سال ۱۳۸۰ به مام می‌رسید بنابراین نخستین شماره دوره سوم در ۱۲ خرداد ۱۳۸۰ منتشر شد که تاکنون ادامه دارد اما در این اثر تا پایان ۱۳۸۲ مورد نظر است؛ و دو مجلد از سه مجلد فهرست کتاب هفته را بخود اختصاص داده است.

جلد اول اثر حاضر اختصاص به دوره اول و دوره دوم دارد و در آن فهرست کتاب هفته دوره اول صفحات ۹ - ۲۸ جلد اول را دربر می‌گیرد و افزون بر کتابشناسی کتب منتشره در هر هفته، تغییراتی که در طول دوره نشریه داشته نیز بیان شده، همچون اضافه شدن نمایه ناشر از شماره ۷۴، دو ستونی شدن نشریه از شماره ۹۲ و اضافه شدن نمایه عناوین، پدیدآورندگان و راهنمای ناشران از شماره ۱۵۵ و جدول نشانه‌های موضوعی از شماره ۱۶۰ و تغییرات دیگری که در حیات آن رخ داده است.

و فهرست کتاب هفته دوره دوم از ص ۳۱ شروع و به ص ۴۴۱ پایان می‌یابد و از ص ۴۴۳ نمایه که در صفحه ۵۰۶ پایان می‌یابد؛ و از ص ۵۰۷ - ۶۳۶ تصاویر صفحه اول کتاب هفته دوره دوم را شامل می‌شود.

جلد دوم و سوم اثر اختصاص به دوره سوم دارد. در این دوره نیز همچون دوره دوم: اطلاعات کتابشناختی، خبر، گزارش، گفت و گو، میزگرد، مقاله، نقد و بررسی و معرفی کتاب و... با تغییراتی در صفحه آرایی و اهداف جدید، کتاب هفته را «در مسیر تازه، انداخته که «می‌خواهیم یک اتفاق باشیم: کتاب برای همه» تیرتی که در اولین شماره دوره سوم نظر را بخود جلب می‌کرد.

جلد دوم فهرست کتاب هفته در دو بخش تدوین یافته: بخش اول کتاب هفته (دوره

سوم) که به معرفی دوره سوم، اهداف دست‌اندرکاران از نشر آن، افراد و شخصیت‌هایی که با آن گفت و گو شده، نام کسانی که از آنان مقاله چاپ شده؛ و همچنین مصاحبه‌هایی که با پدید آورندگان کتاب، اصحاب فرهنگ و هنر شده و تجزیه تحلیل محتوای کتاب هفته در دوره سوم.

بخش دوم: فهرست مطالب دوره سوم: مندرجات ۱۲ خرداد ۱۳۸۰ - شهریور ۱۳۸۴ جلد سوم اثر در چهار بخش تدوین یافته: بخش نخست ادامه فهرست دوره سوم مندرجات ۸ شهریور تا ۲۵ بهمن ۱۳۸۲؛ بخش دوم نمایه عام مجلد دوم و سوم؛ بخش سوم که تکمله است بعد از تدوین اصلی کتاب که مندرجات اسفند ۱۳۸۲ را شامل می‌شود؛ و بخش چهارم تصاویر صفحه اول کتاب هفته از دوره سوم است. در تنظیم این فهرست آقای قاسمی در سرآغاز گوید:

«درآیه (مدخل) این فهرست بر اساس حروف الفبای نام خانوادگی و سپس نام پدیدآورنده است و چنانچه مطلب نام پدید آورنده نداشت، عنوان آغازگر مدخل شد. نام نشریه، شماره پیاپی، تاریخ روز، ماه، سال و شماره صفحه یا صفحات نیز در پی هر عنوان آمد و برای سهولت بازیابی مطالب در پایان مجلد اول و سوم نمایه عام آورده شد و شماره‌هایی که در نمایه در مقابل شناساسه‌ها گذاشته شده‌اند به شماره مدخل بازگشت می‌شوند»^۳

باید به آقای سیدفرید قاسمی دست‌میزاد گفت که با اقدام به تدوین این سه مجلد، دست‌یابی بر محتوای هر سه دوره کتاب هفته را برای پژوهشگران و محققان آسان کرد و بار دیگر با اقدامی مفید در زمینه مطبوعات و تاریخ مطبوعات نام خود را جاودانه ساخت، خدایش اجر دهد.

مطبوعات کتابگزار: تاریخ نشریه‌های ادواری حوزه کتاب در ایران / سیدفرید قاسمی. - تهران: خانه کتاب، ۱۳۸۲، ۲ جلدی (۲۰۷۸ ص).

بهاء: هر جلد ۵۰۰۰۰ ریال.

به روایت تاریخ‌نویسان نخستین چاپخانه در ایران در ۱۰۴۸ ه. ق در جلفای اصفهان تأسیس و پس از چاپ شماری کتاب غیر فارسی تعطیل شد. چاپ کتاب به زبان فارسی با انتشار کتاب فتح‌نامه و جهادیه در ۱۲۳۳ ه. ق در تبریز آغاز شد و چاپ و نشر کتاب در تهران از سال ۱۲۳۹ یعنی شش سال پس از تبریز بود و تهران سومین شهری بود که صاحب چاپخانه و نشر کتاب در ایران شد.

از همان آغاز چاپ و نشر کتاب در ایران توجه به معرفی کتاب مدنظر بود و نخستین سیاهه / فهرست کتابهای چاپی را در پایان کتاب گنجینه اثر میرزا عبدالوهاب متعمد الدوله می‌توانیم ببینیم و به عبارتی آن را نخستین کتابشناسی چاپی باید نام‌گذاری کنیم؛ و این فهرست در برگزیده کتابهای چاپی حد فاصل سال‌های ۱۲۳۹ - ۱۲۸۲ ه. ق است.

با ظهور پدیده دیگری در عرصه چاپ و نشر یعنی روزنامه به سال ۱۲۵۳ در تهران با نام کاغذ اخبار وارد مرحله دیگری شدیم، گرچه به دلیل فقدان شماره‌های این نشریه بدرستی نمی‌دانیم که آیا به معرفی کتابهای چاپی هم اقدام کرده است یا نه؛ اما در دومین نشریه منتشره در ایران به همت میرزا تقی خان امیرکبیر یعنی روزنامه وقایع اتفاقیه به اعلان کتاب برمی‌خوریم که باید از آن به عنوان «نخستین آگهی‌های مطبوعاتی کتاب و نخستین فهرست کتابهای موجود در بازار عصر ناصری»^۴ یاد کنیم. اعلان یاد شده در روزنامه وقایع اتفاقیه در سال اول ۱۸ بار، در سال دوم ۳۵ بار، و در سال سوم ۲۵، و در سال چهارم ۱۸ بار، و در سال پنجم ۸ بار به چاپ رسیده است.^۵ و همچنین اعلان‌ها و اخبار دیگری از کتاب و نشر در این روزنامه می‌بینیم و پس از آن در روزنامه‌های دیگر همچون: دانش، روزنامه نظامی دولت علیه ایران، شرف، ناصری، اطلاع، فرهنگ که همگی مربوط به دوره قاجار و عصر ناصری است که در تهران و شهرهای ایران منتشر می‌شدند اعلان و اخبار مرتبط با کتاب را درج کرده‌اند.

از نخستین فهرست و اعلان کتاب در نشریات ادواری تا ظهور نشریه کتابگزار، قانون مطبوعات پس از صدور فرمان مشروطیت و تشکیل مجلس شورای ملی به تصویب رسید. در این قانون هشت (۸) ماده به کتابفروشی و «طبع کتب» و «دست فروش»ها اختصاص داشت.^۶

پس از ربع‌قرن که از صدور فرمان مشروطیت می‌گذشت نخستین نشریه کتابگزار به همت زنده یاد محمد رضانی صاحب کلاله خاور به سال ۱۳۱۱ ش منتشر شد، به عبارت دیگر پس از ۱۱۸ سال که از چاپ نخستین کتاب و قریب ۹۸ سال از چاپ نشریات ادواری در ایران می‌گذشت حال نشریه ویژه کتاب منتشر می‌شد و پس از آن نشریات دیگری در حوزه نقد و بررسی کتاب، معرفی کتاب و مسائل مربوط به چاپ و نشر، راهنمای افراد در مورد انتخاب کتاب و احیاء نام نویسندگان و شعرا و مترجمین و آنچه مربوط به مسائل چاپ کتاب می‌شود دایر شد.

کاری که فرید زمانه سیدفرید قاسمی در تاریخ مطبوعات ایران انجام داده تألیف دو جلد کتاب بس ارزنده دربارهٔ نشریات ادواری کتابگزار در ایران است که قریب ۸۸ عنوان در جلد اول و ۵۱ عنوان در جلد دوم همراه با ۱۸ عنوان نشریه‌های جشنواره‌ها، نمایشگاه‌ها و همایش‌ها و... و ویژه‌نامه‌های مطبوعات (مجله صنعت و چاپ، مجله سروش، شهر کتاب، اردیبهشت و...) و ۹ عنوان نشریه‌های اهل‌قلم است که پیش از انقلاب اسلامی و پس از آن را دربر می‌گیرد.

قریب به ۴۰ عنوان از نشریات کتابگزار معرفی شده در این کتاب مربوط به قبل از انقلاب و بقیه در ایام جمهوری اسلامی ایران تا پایان سال ۱۳۸۲ ش است. خوشبختانه تنظیم کتاب بر اساس تاریخ ظهور نشریات کتابگزار است که پس از مقدمه بسیار عالمانه و محققانه مؤلف شروع می‌شود و در پایان هر مجلد تصاویر جلد یا صفحه عنوان نشریات بررسی شده کتابگزار را به صورت افست مشاهده می‌کنیم. برای سهولت دستیابی به محتوای اثر، مؤلف محترم نمایه مبسوطی تدوین کرده‌اند که صفحات ۱۷۶۵ - ۲۰۰۲ را دربر می‌گیرد.

مؤلف محترم در تألیف کتاب حاضر از هیچ نکته‌ای فروگذار نکرده‌اند در معرفی هر عنوان نشریه به تاریخ تأسیس، مدیر، مشکلات نشر، بررسی محتوای نشریه و اسناد و مدارک مربوط به نشر مطبوعات توجه داشته‌اند تا آنجا که در معرفی مجله کتاب با تکیه بر اسناد و مدارک، امتیاز یا مجوز چاپ نشریه را در ۱۳۴۶ ارائه کرده‌اند و در پایان متذکر شده‌اند که: نسخه‌ای از این نشریه در کتابخانه‌های معتبر تهران موجود نیست، گویا هیچ‌گاه مجله کتاب به مدیریت حسینقلی شاهرخ افشار - که مجوز نشر به نام او صادره شده - منتشر نشده است.

پی‌نوشتها

۱. قاسمی، سیدفرید، جنگ کتاب، ص ۱۱.
۲. همان، ص ۱۱.
۳. فهرست کتاب هفته، ج ۱ و ۲ ص ۸، جلد ۳، ص ۸۸۰.
۴. قاسمی، سیدفرید، مطبوعات کتابگزار، ص شانزده.
۵. همان، ص هفده.
۶. همان، ص بیست و چهار، ج